

Filozof (1743)

César Chesneau Du Marsais

Není dnes nic snadnějšího než získat označení filozof. Podivínský život v ústraní, několik projevů moudrosti a trocha četby stačí k tomu, abychom za filozofy označili osoby, které se tímto titulem pyšní, i když si jej nezaslouží.

Za jediné pravé filozofy se považují ti, kteří se dokázali vymanit z náboženských předsudků, ke kterým je vedla výchova. Přirozený rozum a některé poznatky o lidském duchu a srdci je vedly ke zjištění, že žádná nejvyšší bytost po lidech nevyžaduje uctívání, že velký počet náboženství, jejich vzájemné odlišnosti a změny, kterými procházejí, jsou zřejmým důkazem toho, že žádné náboženství nebylo náboženstvím zjeveným. Náboženství je jen lidskou vášní podobně jako láska, je dcerou obdivu, strachu a naděje. Dál než k této úvaze se nedostali, i to však dnes stačí, aby je mnozí lidé uznali jako filozofy.

Je však třeba mít rozsáhlejší a přesnější definici filozofa. My se pokusíme o následující charakteristiku.

Filozof je lidským strojem jako všichni ostatní lidé. Jedná se však o stroj, jenž díky své mechanické konstituci uvažuje o svých pohybech. Ostatní lidé jsou determinováni k tomu, aby jednali bez vnímání a znalosti příčin pohybu, dokonce je ani nenapadne, že tyto příčiny existují.

Filozof naopak tyto příčiny odhaluje, jak jen mu dovolují jeho schopnosti. Často příčinám dokonce předchází a vědomě se jim podvoluje. Je jako hodiny, které se někdy natahují samy. Proto se filozof vyhýbá objektům, které mohou způsobit pocity, jež nepřinášejí prospěch ani neodpovídají rozumné bytosti, a vyhledává ty objekty, které v něm dokážou vzbudit pocity vhodné pro jeho současné rozpoložení.

Rozum se má k filozofu podobně jako se má milost ke křesťanovi v učení svatého Augustina. Milost předurčuje křesťana ke svobodnému jednání, rozum předurčuje filozofa, aniž by vyloučil jeho náklonnost ke svobodnému rozhodnutí.

Ostatní lidé se nechají unášet svými pocity a jednají bez předchozí úvahy. Tito lidé krácejí v temnotách, zatímco filozof i ve svých vášních jedná až po úvaze. I filozof kráčí nocí, před sebou ovšem nese pochodeň.

Filozof vyvozuje principy na základě velkého množství jednotlivých pozorování. Lid však přijímá princip a nebere v potaz pozorování, na jehož základě byl daný princip vyvozen.

Dá se říci, že lid věří, že maxima existuje sama od sebe. Filozof však sleduje maximum od jejího počátku. Zkoumá její původ, zná její skutečnou hodnotu a využívá ji pouze k odpovídajícímu účelu.

Na základě poznání, že principy vycházejí pouze z jednotlivých pozorování, si filozof váží konkrétních věd, rád se poučí o detailech a vůbec o všem, co není předmětem dohadů. Proto se domnívá, že omezení na meditaci a víru, že člověk získá pravdu pouze ze svého nitra, je v protikladu k pokroku osvíceného ducha. Někteří metafyzikové prohlašují: vyhněte se smyslovým vjemům! Nechte historikům znalost faktů a gramatikům znalost jazyků! Oproti tomu jsou naši filozofové přesvědčeni, že všechny znalosti pocházejí ze smyslů, že jsme si vytvořili pravidla pouze na základě podobnosti smyslových vjemů, že jsme s rozumem v koncích, jsou-li naše smysly omezené a neschopné poskytnout nám vjemy. Rovněž jsou přesvědčeni, že zdroj našich znalostí je zcela mimo nás, a nabádají nás, abychom se dostatečně zásobili myšlenkami, které získáme z vnějších vjemů předmětů. Vjemům se máme věnovat jako učedník, jenž si nechává poradit a naslouchá, i jako mistr, jenž se sám rozhoduje a dokáže ostatní umlčet. Filozofové požadují, abychom přesně studovali vjem, který v nás každý předmět zanechává, a abychom tento vjem nezaměňovali s jiným vjemem způsobeným odlišným předmětem.

Zde pramení jistota i omezení lidských znalostí. Jistota, když cítíme, že jsme z vnějšku získali čistý a přesný vjem nutný pro úsudek, protože každý úsudek předpokládá vnější vjem, jenž je mu vlastní. Omezení pak tehdy, když není možné získat vjemy buď na základě vlastnosti objektu, nebo z důvodu nedostatečnosti našich orgánů. Pokud je to možné, zlepšete schopnosti svých orgánů, tím si rozšíříte znalosti. Vždyť právě po objevu teleskopu a mikroskopu došlo k velkému pokroku astronomie a fyziky.

Naši filozofové zkoumají lidstvo doby minulé i současné také proto, aby rozšířili naše znalosti a myšlení.

Rozleťte se jako včely do světa minulosti i do světa současného – pobízejí nás. Pak se vraťte do svého úlu vyrábět med.

Filozof usiluje o znalost světa a sebe samého. Ale stejně tak jako oko není schopné se samo spatřit, i filozof si je vědom toho, že se nedokáže dokonale poznat. Není totiž schopen získat vnější vjemy o svém nitru – a znalosti jsme schopni získávat pouze na základě vnějších vjemů. Tato myšlenka pro filozofa ovšem není skličující, protože se chápe takový, jaký je, a ne takový, jakým si představuje, že by mohl být. Tato neznalost navíc pro něj není důvodem domnívat se, že je složen ze dvou protikladných substancí. Protože se tedy nezná dokonale, tvrdí, že neví, jakým způsobem probíhá jeho myšlení. Vzhledem k tomu, že cítí, že jeho myšlení závisí na všem ostatním, však uznává, že jeho substance je schopna myslet stejným způsobem, jako je schopna slyšet a vidět. Myšlení je pro lidskou bytost stejným smyslem jako zrak a sluch, podobně jako tyto smysly závisí na tělesném složení. Pouze vzduch je schopen nést zvuk, jen oheň může způsobit teplo, pouze oči mohou vidět, uši slyšet a jediná substance mozku je schopna myšlenek.

Lidé mají potíže sjednotit pojem myšlení a pojem rozlehlosti, protože nikdy neviděli rozlehlost myslet. V tomto se podobají lidem od narození slepým a jejich vztahu k barvám a

od narození hluchým a jejich vztahu ke zvukům. Tito by nikdy nedokázali spojit dané pojmy s prostorem, který zkoumají, protože nikdy nespátřili jejich spojení.

Pravda není pro filozofa paní, jež ničí jeho imaginaci a o níž se domnívá, že ji lze najít na všech místech. Spokojuje se s tím, že ji objasní, když ji dokáže zahlédnout. Nijak ji nezaměňuje s pravděpodobností – přijímá jako pravdivé to, co je pravdivé, jako mylné to, co je mylné, pochybné bere jako pochybné a pravděpodobné jen jako pravděpodobné. Jde ještě dál – a právě v tom spočívá velká přednost filozofa – když totiž nemá dostatečný důvod k rozhodnutí, dokáže se zdržet úsudku. Jak již bylo řečeno, každý úsudek předpokládá vnější podnět, který jej musí vyvolat. Filozof chápe, jaký musí být správný podnět k úsudku, který má vyslovit. Pokud tento podnět chybí, nevynáší soud a vyčkává. Filozof se s tím smíří, je-li zřejmé, že by na podnět k rozhodnutí čekal zbytečně.

Svět je plný duchaplných, dokonce velmi duchaplných osob, které neustále vynášejí soudy. Neustále se jen dohadují, protože soudit bez správného motivu je dohadování. Nedochází jim omezení lidského ducha. Domnívají se, že člověk může znát vše, a proto se cítí trapně, když se zdrží úsudku. Představují si, že duch spočívá v neustálém vynášení soudů. Oproti tomu filozof se domnívá, že lidský duch spočívá ve správném vynášení soudů. Je spokojenější s vlastním přístupem, když se zdrží úsudku, než kdyby se rozhodl před nalezením správného odůvodnění svého rozhodnutí. Proto filozof soudí a vyslovuje se méně, soudí však jistěji a hovoří lépe. Nijak se nevyhýbá odvážným schématům, která přirozeně duch nachází v rychlém sledu myšlenek a jejich překvapivém spojení. Právě v tomto bystrém propojení myšlenek spočívá to, čemu běžně říkáme duch, což však filozof vyhledává nejméně. Před oslnivým projevem dává přednost správnému rozlišení svých myšlenek, rozpoznání jejich správného rozsahu a přesného vztahu. Snaží se nesejít ze správné cesty tím, že by přecenil vztah, který mají mezi sebou některé pojmy. V tomto rozlišení spočívá usuzování a přesnost ducha.

S přesností ducha se pojí i pružnost a pečlivost. Filozof není tak připoután k nějakému systému a dokáže si dostatečně uvědomit sílu námitek. Většina lidí natolik lpí na vlastních názorech, že se ani nepokoušejí proniknout myšlením ostatních. Filozof chápe pocit, jenž odmítá, stejně důkladně a pečlivě jako pocit, který přijal.

Filozofický duch je tedy duchem pozorování a přesnosti, jenž hledá ve všem pravdivé principy. Filozof však nepěstuje jen ducha, svůj zájem a svou péči věnuje i dalším oblastem.

Člověk není monstrem, jež by muselo žít pouze na dně moře nebo v hlubokém lese. Životní potřeby jej vedou k tomu, že se musí setkávat s ostatními lidmi. Ať je v jakémkoliv stavu, jeho potřeby a snaha dosáhnout spokojenosti zavazují k životu ve společnosti. Rozum jej tedy vede k tomu, aby poznal, studoval a snažil se získat společenské dovednosti. Je podivné, že lidem tak málo záleží na tom, co je praktické, zatímco se rozčilují nad marnými spekulacemi. Jen se podívejte na nepokoje, které způsobilo množství různých herezí! Vždy se týkaly teoretických problémů, buď se jednalo o počet osob ve Svaté trojici a jejich emanaci, nebo o počet svátostí a jejich účinek, případně o vlastnost a sílu milosti. Tolik válek a problémů kvůli chimérám!

Filozofů se to týká také. Kolik už bylo ve školách zbytečných hádek a kolik knih bylo věnováno pomíjivým otázkám! Jedno slovo by problémy vyřešilo nebo by ukázalo, že jsou nevyřešitelné.

Jedna v současnosti známá sekta vyčítá vzdělavcům, že zanedbávají studium vlastního ducha a místo toho se věnují faktům a zkoumání starověku. My vyčítáme jednomu i druhému, že se nevěnují vlastnímu příjemnému vystupování a bezdůvodně se vyhýbají společnosti.

Náš filozof se ve světě necítí jako ve vyhnanství, nedomnívá se, že se ocitl na nepřátelském území. Chce si užívat jako rozvázný moudrý člověk bohatství, které mu příroda nabízí. Má v úmyslu nacházet potěšení ve styku s ostatními lidmi, a aby bylo možné takové potěšení nalézt, musí je i sám vyvolávat. Proto se snaží dobře vycházet s těmi, se kterými na základě náhody či vlastní volby žije. Současně nalézá, co vyhovuje jemu samotnému. Filozof je slušným člověkem (*honnête homme*), jenž se chce zalíbit a být užitečný.

Většina urozených nemá kvůli zábavě dostatek času na meditaci, jsou nepřátelští k těm, o nichž se domnívají, že jim nejsou rovni.

Obyčejní filozofové, kteří meditují příliš, či spíše meditují špatně, jsou také nelítostní k celému světu. Unikají lidem a lidé se jim vyhýbají.

Náš filozof však dokáže kombinovat samotu a styk s lidmi, je plný lidskosti.¹ Je jako Terentiův Chrémes, jenž chápe, že je člověkem a že jenom jeho lidskost způsobuje, že se zajímá o dobrý či zlý úděl svého souseda.

Je zbytečné zdůrazňovat, jak velmi filozof usiluje o to, co chápeme jako čest a poctivost – vždyť se jedná o jeho jediné náboženství.

Můžeme říci, že občanská společnost je jediným božstvem, které filozof na zemi uznává. Chválí ho a oslavuje poctivostí, pečlivým soustředěním na své povinnosti a upřímnou touhou nebýt jeho zbytečnou či překážející součástí.

Poctivost je podobnou součástí mechanické konstituce filozofa jako osvícený duch. Čím více naleznete v člověku rozumu, tím více v něm naleznete poctivosti. Naopak tam, kde vládnou fanatismus a předsudky, mají převahu vášně a vztek. Jedná se o stejný temperament, jenž se věnuje odlišným objektům: Magdaléna milující svět a Magdaléna milující Boha je stále Magdalénou, jež miluje.

Slušným se člověk nestává jednáním na základě lásky či nenávisti, naděje či strachu,² nýbrž jednáním motivovaným smyslem pro řád či rozumem. Takový je temperament filozofa a pouze na působení temperamentu se můžeme spolehnout. Svěřte své víno spíše tomu, který je z přirozenosti nemá rád, než tomu, který si každý den dává znovu předsevzetí, že se již nikdy neopije.

Zbožný člověk je slušný pouze na základě svých vášní, ty však v sobě nemají nic jistého. Odvažují se navíc tvrdit, že věřící není slušným člověkem ve svém vztahu k Bohu, protože nemá ve zvyku pravidla důkladně dodržovat.

Náboženství tak málo odpovídá lidskému charakteru, že i ten nejspravedlivější člověk se Bohu zpronevěří sedmkrát denně, tedy hned několikrát. Časté zpovědi těch nejzbožnějších

¹ Homo sum, humani a me nihil alienum puto. haeut: etc. (pozn. překl.: Heautontimoroumenos, I, scen. I)

² Oderunt peccare boni, virtutis amore. Horat. L. I. Epist. 16.

lidí nám umožňují nahlédnout do jejich srdce a spatřit tam, jak se domnívají, neustálé střídání dobra a zla. Stačí, abychom si mysleli, že jsme vinni, a tím již vinni jsme.

Věčný boj, ve kterém člověk vědomě podléhá, vede ke zvyku obětovat ctnost špatnosti. Člověk si postupně zvyká podléhat svým sklonům a chybám a doufá, že se pokáním napraví. Když jsme tak často nevěrní Bohu, nepozorovaně se stáváme nevěrní i lidem.

Přítomnost měla navíc vždycky větší vliv na lidského ducha než budoucnost. Náboženství udržuje lidi v poslušnosti na základě budoucnosti, kterou sebeláska neustále upozaduje. Pověřivý člověk stále věří, že má čas napravit své hříchy, vyhnout se trestu a zasloužit si odměnu. Zkušenost nám tak dostatečně ukazuje, že náboženství je jen slabou překážkou hříchu. Lidé se nemění, navzdory pověstem o potopě a nebeském ohni, jenž pohltil pět měst, navzdory barvitým obrazům věčných trestů a odměn, navzdory všem výkladům a kázáním. Přirozenost je silnější než chiméry a zdá se, že si žárlivě hlídá svá práva. Často se vytrhne z řetězů, do nichž ji naivně chtěla dát slepá pověřivost. Pouze filozof dokáže přirozenost využít a ukáží jí svým rozumem.

Podívejte se na všechny, proti kterým musí lidská spravedlnost pozvednout meč. Naleznete vášnivě povahy nebo málo osvícené duchy, vždy však pověřivé nebo neznalé. Filozofy klidné vášně jej mohou přivést k rozkoši, nikdy však ke zločinu. Filozofa vede kultivovaný rozum, který nikdy nesměruje k chaosu.

Pověřivost ukazuje jen málo, jak je pro lidi důležité respektovat společenské zákony s ohledem na jejich momentální zájmy. Někdy dokonce pověřivost odsuzuje ty, kteří zákony dodržují pouze z tohoto důvodu, pohrdavě označeného jako lidský. Chiméry jsou pro pověřivost dokonalejší než přirozenost. Její výzvy jsou tudíž podobné výzvám chimérickým – jsou znepokojující a děsivé. Jakmile jsou však její obrazy méně živé a když pohasne pomíjivý oheň imaginace, člověk zůstane beze světla a napospas nedokonalostem svého temperamentu.

Náš filozof však nedoufá v posmrtný život, ani se ničeho nebojí. Zdá se, že má takto další důvod být slušným člověkem už během života. Lze říci, že motivace jeho jednání je o to důslednější a vitálnější. Jeho motivace je silnější, protože je čistě lidská a přirozená. Jedná se o čisté zadostiučnění, které filozof dosahuje, když je spokojený s dodržováním vlastního čestného jednání. Podobný důvod má pověřivý člověk jen v omezené míře, protože vše, co je v něm dobrého, musí připsat milosti. K této motivaci se přidružuje ještě jedna silná motivace, a to vlastní zájem filozofa, zájem přítomný a skutečný.

Oddělte na chvíli filozofa od slušného člověka. Co zbývá? Občanská společnost, jeho jediný Bůh, jej opustí a zanechá jej bez největších radostí života. Navždy je vyloučen ze společnosti slušných lidí. Je tedy pro něj ještě více než pro ostatní důležité, aby všechnu svou energii věnoval pouze konání, jež odpovídá ideálu slušného člověka. Nemějte obavu, že by se oddával činnosti v rozporu s čestným jednáním, protože jej nikdo nesleduje! Ne, takové jednání nijak neodpovídá tělesné dispozici mudrce. Dá se říci, že je prodchnut řádem a pravidly. Má plno myšlenek vztahujících se k dobru občanské společnosti a zná její principy lépe než kdokoliv jiný. Zločin by v něm našel příliš velký odpor, musel by překonat mnoho přirozených i získaných myšlenek. Jeho jednání je jako struna hudebního nástroje naladěná na

určitý tón, jež není schopná vydat tón opačný. Má strach z rozladění a z vlastní disharmonie, což mi připomíná Velleiův výrok o Catonovi z Uticy: „Nikdy nekonal dobré skutky pro vnější dojem, ale protože nebyl schopen konat jinak.“³

Ve všech svých činech lidé nakonec usilují pouze o momentální vlastní prospěch. K jednání je vede aktuální prospěch či spíše zájem odpovídající jejich tělesné dispozici. Filozof po smrti neočekává ani trest ani odměnu, proč by proto mělo být v jeho současném zájmu, aby vás zavraždil či podvedl? Není naopak veden svým uvažováním spíše k tomu, aby pro něj bylo vhodnější a příjemnější žít s vámi, získat si vaši důvěru a úctu a věnovat se povinnostem spojeným s přátelstvím a vděčností? Nemá člověk v sobě tyto pocity, nehledě na jeho víru v budoucnost? Ještě jeden příklad: myšlenka nečestného člověka je v takovém protikladu k pojmu filozofa, jako je myšlenka hlouposti. Zkušenost nám neustále ukazuje, že čím více máme rozumu a znalostí, tím více jsme si jisti a jsme přichystáni na život. „Blázen není stavěný na to, aby byl dobrý.“⁴ Hřešíme pouze tehdy, když je rozum slabší než vašeň. Teologická maxima, jež tvrdí, že žádný hříšník neví, co činí,⁵ je tak v jistém smyslu pravdivá.

Láska ke společnosti je pro filozofa zásadní a dokazuje tak pravdivost výroku císaře Antonia: „Jak bude lid šťastný, až budou králové filozofy či filozofové králi!“

I když byl pověřivý člověk vychován k důležitým úkolům, sám sebe vnímá jako cizince na zemi, a proto se nedokáže skutečně zajímat o ostatní lidi. Pohrdání okázalostí a bohatstvím i další náboženské principy jsou – navzdory některým vynuceným interpretacím – v protikladu ke všemu, co může učinit zemi šťastnou a vzkvétající.

Porozumění, které je omezené vírou, neumožňuje získat rozsáhlý přehled nutný k vládnutí a nepostradatelný pro veřejné funkce. Pověřivý člověk je veden k víře, že nejvyšší bytost jej vyzdvihla nad ostatní. Jeho vděčnost se pak obrací k této bytosti a ne k veřejnosti.

Toto postavení mu poskytuje autoritu, kterou ostatní lidé respektují, aby mezi sebou vytvořili jistý řád. Zmámený touto autoritou pak snadno dojde k přesvědčení, že je povýšen pouze pro své vlastní dobro, a ne proto, aby usiloval o dobro ostatních. Chápe sám sebe jako konečný účel úřadu, jejímž skutečným objektem je blaho republiky a jejích součástí.

Rád bych se zde věnoval detailům, ale je dostatečně zřejmé, že republika musí více využívat těch, kteří mají skvělé vzdělání a mnoho návrhů týkajících se řádu, veřejného blaha a všeho, co nazýváme humanitou. Bylo by naopak žádoucí vynechat ty, kteří mají jiné pocity buď na základě svého ducha či špatného vzdělání.

Filozof⁶ je tedy slušný člověk, který ve všech oblastech jedná na základě rozumu, snoubí se v něm rozvážný a přesný duch se společenskými kvalitami a mravy.

Z toho můžeme lehce odvodit, jak velmi je od dokonalosti našeho filozofa vzdálen necitlivý mudrc stoiků. Vyžadujeme člověka, zatímco jejich mudrc byl pouhým přízrakem. Stoikové se za lidstvo styděli, my však lidstvo oslavujeme. Chceme využít vášní, máme zájem o jejich rozumné, a tedy možné použití, zatímco oni bláhově toužili vášně utlumit. Klamně nám připsali necitlivost, a tak nás chtěli ponížít vzhledem k naší přirozenosti. Vášně lidi

³ „Nunquam recte fecit ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat.“ Vell. Lib. 2. Ch. 35.

⁴ La Rochefoucauld.

⁵ Omnis peccans est ignorans.

⁶ Definice filozofa.

spojují a v tomto spojení nacházíme radost. Nechceme vášně zničit ani být jejich otroky, chceme je využívat a usměrňovat.

Z výše řečeného je také patrné, jak se správnému pojetí filozofa vzdalují neteční lidé, kteří se věnují pasivní meditaci. Nezabývají se současnými záležitostmi a vším, co chápeme jako majetek. Skutečný filozof není sužován ambicemi⁷, chce však mít v životě k dispozici komfortní bohatství. Kromě naprosto nutného potřebuje i poctivý nadbytek nezbytný pro slušného člověka. Jen díky němu je šťastný, a v tom spočívá základ společenského chování a zábavy.

Chudoba nás zbavuje pohodlí, jež je rájem filozofa, odhání nás od příjemných prožitků a od společnosti slušných lidí.

Čím lepší máte navíc srdce, tím více máte příležitostí k trápení. Někdy se jedná o laskavost, kterou nedokážete poskytnout příteli, jindy je to příležitost být příteli užitečný, kterou nedokážete využít. Ve svém srdci úcty skládáte, ale tam nikdo nepronikne. I kdyby se vědělo o vašem dobrém úmyslu, nebylo by špatné, že se nemůže projevit?

Ve skutečnosti si nevážíme filozofa méně, protože je chudý. Vylučujeme jej však z naší společnosti, pokud neusiluje o zlepšení své situace. Nebojíme se, že jej budeme mít na starost, pomůžeme mu, jak bude potřebovat. Domníváme se však, že pasivita není ctností.

Většina lidí, kteří mají zkreslenou představu o filozofech, se domnívá, že jim postačuje jen to, co je nezbytně nutné. Tento předsudek způsobili svou nečinností a pozoruhodnými zásadami nepraví filozofové. Rozumné je vždy poraženo podivuhodným. Existují nízké city, které člověka srážejí dokonce pod úroveň zvířat, další city jej však pozdvihují nad něj samého. My odmítáme jedny i druhé city, protože vůbec neodpovídají člověku. Jedná se o porušení charakteru bytosti, když se nebere ohled na její danost, i kdyby to bylo za účelem povýšení.

Rád bych skončil uvedením dalších běžných předsudků filozofů, nechci ale sepsat celou knihu. Ať vyjdou z omylu. V tomto jsou podobní ostatním lidem, a to zejména v oblasti občanského života. Zbavili se jistých omylů, kterých jsou si vědomi dokonce i libertini, chyb, které se dnes týkají pouze lidu, neučených osob a těch, kteří se nemohou věnovat kontemplaci. Proto se filozofové domnívají, že již učinili vše. I když se zabývali duchem, necht' si uvědomí, že je stále čeká mnoho práce s tím, čemu říkáme srdce, a se schopností být ohleduplný.

⁷ B. Vid. Horat.: Epist. 17. Lib. I. omnis decuit Aristippum, color et status et res. etc.